
**ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՆ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ
ՅԵՏՄՈՂԵՌՆԻՍՏԱԿԱՆ ԱՐՁԱԿՈՒՄ
(Էլիֆ Շաֆաքի «Հայրը և ապօրինի զավակը» վեպը)**

ՌՈՒՐՔԵՆ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

Վերջին տարիներին Թուրքիայում տեղի ունեցող մակերեսային փոփոխությունների համատեքստում որոշակի տեղաշարժ է նկատվում նաև Հայոց ցեղասպանության թեմայի հասարակական քննարկումների հարցում: Սկսված գործընթացը նորանոր փակ էջեր է բացում ցեղասպանության խնդրում, և տասնամյակներով գաղտնի պահված բազմաթիվ պատմություններ են ի հայտ գալիս: Այս գործում իր որոշակի դերն ունի նաև գրականությունը. այսօր Թուրքիայում հրատարակվում են ցեղասպանության ականատես-վերապրողների գեղարվեստական գունավորում ստացած հուշեր, ցեղասպանությանը ուղղակի կամ անուղղակի վերաբերող պատմություններ, եղեռնից փրկվածների երրորդ, չորրորդ սերունդների հոգեվիճակը նկարագրող ստեղծագործություններ: Այս ամենի հիման վրա, կարելի է ասել, սկսում է դանդաղորեն ձևավորվել հայկական թեմատիկա, որն ունի մի շարք առանձնահատկություններ:

Հարկ է նկատել, որ նորագույն շրջանի թուրք գրականության մեջ հայկական թեմատիկայի առաջացումը և ծավալումը մեծապես կապված են Հայոց ցեղասպանության տարիներին բռնի իսլամացված հայ կանանց խնդրի հետ: Վերապրած այդ կանանց պատմությունները և հիշողությունները, որոնք վերջին տարիներին են հայտնվել Թուրքիայի գրական, հասարակական, գիտական և քաղաքական օրակարգում, մասն են կազմում բանավոր պատմությունների (*oral history*) ժանրի, որը վերջին երկու-երեք տասնամյակներին լայն տարածում է գտնում¹: Ըստ ազգագրագետ Հարություն Մարությանի՝ բանավոր պատմությունները լսելի են դարձնում հասարակության հատկապես այն անդամների ձայները, ովքեր լուռ և արհամարհված էին²: Թուրքիայում տասնամյակներ շարունակվող ժխտման և մոռացության քաղաքականությունն անգամ չի կարողացել հասարակության լայն խավերի հիշողությունից իսպառ ջնջել Հայոց ցեղասպանությանը վերաբերող տարատեսակ հիշողությունները, և դրանք այսօր ի հայտ են գալիս ու երբեմն ձևավորում թուրքական հասարակական դիսկուրսը: Ինչպես դիպուկ նկատել է թուրք գրաքննադատ Օմեր Թուրքեշը. «Անցյալը ահա ինչքան ժամանակ է բաց չի թողնում Թուրքիայի հասարակության օձիքը»³: Իսկ հետագոտող Մայքլ Սխուդսոնը անցյալը մոռացության տալու

¹ Տե՛ս **Յ. Մարության**, Հիշողության դերն ազգային ինքնության կառուցվածքում, Եր., 2006, էջ 71:

² Տե՛ս նույն տեղը, էջ 72:

³ **Ö. Türkes**, Hafızanın başkaldırısı, Radikal, 07.09.2007.

փորձերի առնչությամբ նշում է. «Անցյալը, որոշ իմաստով և որոշ պայմանների դեպքում, մեծապես դիմադրողունակ է իրենից վեր կանգնելու փորձերի նկատմամբ»⁴: Չ. Մարությանի գնահատականը անցյալը մոռացության տալու առնչությամբ մեծապես բնութագրում է այսօրվա թուրքական հասարակության մեջ տեղի ունեցող գործընթացները. «Անցյալը դառնում է մեր մի մասը և ձևավորում է մեզ, այն ազդում է մեր գիտակցության վրա՝ անկախ մեր ցանկությունից»⁵:

Ցեղասպանությունը վերապրած հայերի հիշողությունների վերլուծությունը թույլ է տալիս մասնագետներին եզրակացնելու, որ դա մեծապես «ցեղասպանության պատճառած կոլեկտիվ և անձնական տրավմայի հիշողություն է»⁶: Հայկական ընտանիքներից խլված կամ ընտանիքները կորցրած կանայք և երեխաները, փոխելով կրոնը, լեզուն, կենսամիջավայրը, ապրելով կոտորածների և աքսորի զրկանքները, բնական է, որ ենթարկվել են բազմաթիվ տրավմաների, որոնք տարիներ շարունակ ուղեկցել են նրանց: Տրավմատիկ հիշողությունները բազմաշերտ հետևանքներ են ունենում անհատի ու հասարակության վրա, որոնցից են տրավմայի առաջացրած հոգեկան ու հոգեբանական խնդիրները:

Այսօր ժամանակակից թուրք գրականության մեջ, կարելի է ասել, ձևավորվել է մի հոսանք, որը գեղարվեստի թեմա է դարձնում 1915-ին առևանգված ու իսլամացված հայ կանանց հարցը: Արդեն հրապարակում կան մեկ տասնյակից ավելի փաստագեղարվեստական ստեղծագործություններ, որոնց գլխավոր հերոսը բռնի իսլամացված հայ կինն է՝ իր բարդ հոգեբանական աշխարհով: Չնայած իսլամացված հայ կանանց կերպարների միջև եղած որոշ տարբերություններին՝ կան նաև մի շարք ընդհանուր գծեր: Այդ կանանց վերաբերյալ գրքերում աչքի են զարնում տատերթոռներ հարաբերությունը, փոխադարձ կապվածությունն ու վստահությունը, ինչը, կարելի է ասել, այս թեմային բնորոշ կարևոր առանձնահատկություններից է: Տարբեր ժողովուրդների գրականությունների մեջ տարածված «հայրեր-որդիներ» խնդիրը թուրք գրականության մեջ իսլամացված հայ կանանց մասին պատմող ստեղծագործություններում վերածվել է յուրահատուկ՝ «տատեր-թոռներ» խնդրի: Այս կապակցությամբ թուրք գրքնադատ Օմեր Թուրքեշն այն կարծիքն է հայտնել, որ ցեղասպանության տրավմատիկ հիշողությունները յուրահատուկ ժառանգություն են, որ տատերը թողնում են թոռներին⁷:

Թուրքական ժամանակակից արձակույն ներկայիս ամենահայտնի կին գրողներից է Էլիֆ Շաֆաքը (ծնվ. 1971 թ.): Նրա ստեղծագործությունները հիմնականում տեղավորվում են այսօր գերիշխող համարվող հետմոդեռնիզմի (*postmodernism*) գրական ուղղության շրջանակներում: 2006 թ.

⁴ Չ. Մարության, Հայ ինքնության պատկերագրությունը // Ցեղասպանության հիշողությունը և Ղարաբաղյան շարժումը, Հատոր 1, Եր., 2009, էջ 43:

⁵ Նույն տեղում, էջ 43-44:

⁶ Չ. Մարության, Տրավմատիկ հիշողությունն իբրև հայկական ինքնության պահպանման կարևորագույն գործոն թուրքիայում - Թուրքիայի հայության խնդիրների շուրջ, Տեղեկագիր «Նորավանք» հիմնադրամի, թիվ 22, Եր., 2008, էջ 112:

⁷ Տես Օ. Türkes, նշվ. հոդ.:

Թուրքիայում հրատարակվեց Էլիֆ Շաֆաքի «Հայրը և ապօրինի զավակը» վեպը, որը հետմոդեռնիզմի դիրքերից քննության է առնում Հայոց ցեղասպանությունը վերապրած ընտանիքի երկրորդ, երրորդ սերունդների կյանքն ու հոգեկերտվածքը: Այս գիրքը Թուրքիայում շատ կարճ ժամանակում դարձավ հասարակական ամենալայն շրջանակների քննարկման նյութ, ավելին՝ մեծ հնչեղություն ստացավ թուրքական քաղաքական դաշտում: Սրա հիմնական պատճառն այն էր, որ վեպում քանիցս գործածվում է ցեղասպանություն բառը և այդպիսով «վիրավորում» թուրքական ինքնասիրությունը: Շաֆաքի դեմ հարուցվեց քրեական գործ Թուրքիայի ՔՕ-ի հայտնի 301-րդ հոդվածով, սակայն մեղադրյալի աթոռին հայտնված գրողը շատ տարօրինակ բացատրություն տվեց իր «հանցանքին»: Նա նշեց, որ ցեղասպանություն և այլ հակաթուրքական մտքերի հեղինակները իր գրքի հերոսներն են և ոչ թե ինքը: Բացի այդ՝ նշվեց, որ գիրքը չի հավակնում լինել փաստագրական, և հենց այդ նպատակով էլ վեպի ամենասկզբում հանդիպում ենք «Եղել է, չի եղել...» տողերի, որոնք էլ հենց ապահովելու էին գրքի «հեքիաթային» ֆունը: Ինչևէ, «Հայրը և ապօրինի զավակը» գիրքն արգելվեց Թուրքիայում, այն հավաքեցին գրախանութներից և այրեցին, իսկ գրողի դեմ մամուլում հալածանքի ալիք սկսվեց, սակայն ի վերջո Էլիֆ Շաֆաքը չդատապարտվեց: Ավելորդ չէ նշել, որ ինչպես Նոբելյան դափնեկիր Օրհան Փամուքը, այնպես էլ Էլիֆ Շաֆաքը չեն օգտագործում ցեղասպանություն բառը, ավելին՝ Շաֆաքը իր բազմաթիվ հարցազրույցներում շատ հստակ ասում է. *«Ես 1915-ին տեղի ունեցածները չեմ համարում ցեղասպանություն, այդ պատճառով էլ ցեղասպանություն բառը երբեք չեմ կիրառում»*: Այս հարցում թուրք գրողը կիսում է պետական տեսակետը՝ դա համարելով արքայ: Նշենք նաև, որ հայ հասարակության մեջ և՛ Օրհան Փամուքի, և՛ Էլիֆ Շաֆաքի դատական գործերի առնչությամբ եղավ թյուրընկալում, թե իբր այդ գրողները ընդունում են ցեղասպանությունը, սակայն իրականությունն այլ է:

«Հայրը և ապօրինի զավակը» վեպում ներկայացվում են ցեղասպանությունից փրկված և ԱՄՆ-ում բնակվող հայկական ու Թուրքիայում ապրող թուրքական գերդաստանի պատմությունները, որոնք որոշակի ժամանակ խաչվում են իրար, և ի հայտ է գալիս, որ այս ընտանիքներն ունեն իրենց համար ևս անհայտ ազգակցական կապ: Գրքում կարևոր տեղ է հատկացված հիշողությանը և դրա դրսևորումներին. այսպես, մի կողմից դասական սփյուռքահայի ընտանիք համարվող ամերիկաբնակ Չաքմաքչյաններն են, ովքեր գերազանցապես ապրում են անցյալի և հատկապես ցեղասպանության հիշողություններով, ինչը երբեմն նրանց խանգարում է ապրել ներկայով: Մյուս կողմից՝ Թուրքիայում ապրող Քազանջը ընտանիքն է, որը չի հիշում անցյալը, ասես չունի հիշողություն և ապրում է միայն ներկայով: Հիմնական հերոսներն այդ երկու ընտանիքների երիտասարդ աղջիկներ են՝ ամերիկաբնակ Արմանուշ Չաքմաքչյանը և ստամբուլաբնակ Ասյա Քազանջը: Չեղինակը շարունակ ստեղծում է այնպիսի վիճակներ, որպեսզի խաչվեն հայերի և թուրքերի ճանապարհները, ու այդպիսով նրանք շփվեն իրար հետ և փորձեն հասկանալ միմյանց: Գրքի

տարբեր էջերում ցայտուն դրսևորվում է հետմոդեռնիզմին հատուկ «պատահական զուգահեռությունների» շղթան: Ավանդապահ հայկական ընտանիքի զավակ Պարսամ Չաքմաքչյանը ամուսնանում է ամերիկուհի Ռոզիի հետ և նրանից ունենում մի աղջիկ՝ Արմանուշ Չաքմաքչյանին, որին դաստիարակում են հայկական ավանդույթներով: Աղջկա դաստիարակության և մտածողության ձևավորման մեջ մեծ տեղ է զբաղեցնում Հայոց ցեղասպանության հիշողությունը. «*Հորս անունը Պարսամ Չաքմաքչյան է, մեծ քեռուս անունը՝ Տիգրան Իսթանբուլյան, նրա հոր անունն էլ՝ Երվանդ Իսթանբուլյան, իմ անունն Արմանուշ Չաքմաքչյան է, ամբողջ տոհմս այսինչ այսինչյան է... Ես ցեղասպանությունը վերապրած մի տոհմի ժառանգ եմ, ում բոլոր ազգականներին 1915-ին կոտորել են մսագործ թուրքերը*»⁸, այսպես է իրեն ներկայացնում Արմանուշ Չաքմաքչյանը: Սակայն որոշ ժամանակ անց Արմանուշի ծնողները բաժանվում են և, ամերիկուհի մայրը որպեսզի վրեժ լուծի իր նախկին ամուսնու հայ ընտանիքից, երկրորդ անգամ ամուսնանում է մի թուրքի՝ ԱՄՆ-ում ուսումնառող Մուսթաֆա Քազանջըի հետ: Սա լուրջ հարված է Չաքմաքչյանների գերդաստանին, քանի որ իրենց թոռը փաստորեն հայտնվում է թուրքի խնամակալության տակ: Հենց այդ դեպքով էլ սկսվում է «պատահական զուգահեռությունների» շղթան: Վեպի նկարագրություններից պարզ է դառնում, որ չնայած Արմանուշի խորթ հայրը թուրք է, սակայն աղջիկը կարողանում է պահպանել իր հայկական ինքնագիտակցությունը, որին նպաստում են հայրական ընտանիքի՝ Չաքմաքչյանների հետ շարունակական շփումները:

Սյուժեի մյուս գիծը ձևավորում է Ստամբուլում բնակվող Քազանջը ընտանիքը: Ընդ որում այս ընտանիքում շատ է տարածված ճակատագրապաշտությունը, և ընտանիքի տղամարդիկ միջին տարիքի հասնելուց հետո հանկարծամահ են լինում: Քազանջը ընտանիքի պապը՝ Ռըզա Սելիմը, ժամանակին զբաղվել է կաթսայագործությամբ, և այդտեղից է ծագել նրանց Քազանջը (կաթսայագործ) ազգանունը: Ռըզա Սելիմը իր առաջին կնոջից ունենում է մեկ տղա՝ Լևենթ Քազանջը, սակայն կինը որոշ ժամանակ անց լքում է իր ամուսնուն և երեխային: Քազանջը ընտանիքում այս փաստը պարուրված է եղել խորհրդավորության մշուշով, որը երբեք չի դարձել քննարկման նյութ: Երկրորդ անգամ ամուսնանալուց հետո Ռըզա Սելիմը երեխաներ չի ունենում և հասնելով Քազանջը տոհմի տղամարդկանց համար ճակատագրական տարիքին՝ հանկարծամահ է լինում: Նրա որդին՝ Լևենթը, ունենում է հինգ երեխա՝ մեկ տղա և չորս աղջիկ՝ Բանուն, Ջևրիյեն, Ֆերիդեն, Ջելիհան: Տղան՝ Մուսթաֆան, երիտասարդ տարիքում գնում է ԱՄՆ ուսանելու: Տղային հեռացնելով Թուրքիայից՝ Քազանջը ընտանիքը փորձել է «խաբել» ճակատագրին և վերջ դնել միջին տարիքում ընտանիքի տղամարդկանց տարօրինակ վախճանին: Ստամբուլում մնացած քույրերից ամենափոքրը՝ Ջելիհան, տարիներ առաջ լույս աշխարհ է բերում ապօրինի մի աղջիկ՝ Ասյային, սակայն Քազանջըների ընտանիքում հայտնի չի լինում, թե ով է երեխայի հայրը:

⁸ E. Şafak, Baba ve Piç, İstanbul, 2006, s. 63-64.

Ահա այս երկու ընտանիքների ուղիները խաչվում են. տարիներ անց Արմանուշ Չաքմաքչյանը և՛ մորից, և՛ հորից գաղտնի կապ է հաստատում խորթ հոր՝ Թուրքիայում գտնվող ընտանիքի հետ ու ցանկություն հայտնում այցելել Ստամբուլ, որպեսզի գտնի իր մեծ պապի՝ Յովհաննես Իսթանբուլյանի տունը: Ինչպես հաճախ է պատահում հետմոդեռնիստական գրականության մեջ, ինչ-որ բանի փնտրտուքը դառնում է սյուժեի հիմնական շարժիչ ուժը: Ստամբուլ այցելած Արմանուշը հյուրընկալվում է Քազանջրների տանը և սկսում շփվել իր տարեկից Ասյա Քազանջրի հետ: Ահա այս երկու աղջիկների շփման շնորհիվ ի հայտ են գալիս շատ իրողություններ: Գրքում հեղինակ էլիֆ Շաֆաքը վարպետորեն պատկերել է թուրք և հայ հասարակությունների միմյանց հետ շփվելու հիմնական խնդիրները, ուր առաջնային տեղ է զբաղեցնում Հայոց ցեղասպանության հիշողությունը: Բացի այդ, հեղինակը ի ցույց է հանել թուրք հասարակության անտեղյակությունը իրենց պատմության որոշակի փուլերի և մասնավորապես Հայկական հարցի վերաբերյալ: Այս երևույթը աչքի է զարնում երիտասարդ հայուհի Արմանուշ Չաքմաքչյանի և Քազանջր ընտանիքի անդամների գրույցների ժամանակ: Երբ Արմանուշին հարցնում են իր՝ Ստամբուլ այցի իրական նպատակի մասին, նա նշում է, թե ցանկություն ունի գտնելու իր տատի հոր՝ Յովհաննես Իսթանբուլյանի տունը, և պարզաբանում. «Տատիս հայրը՝ Յովհաննես Իսթանբուլյանը, շատ հայտնի բանաստեղծ և արձակագիր է եղել: Հայ համայնքում մեծ հարգանք վայելող, կարևոր անձ է եղել: Ինչպես ինձ են պատմել, մեծ պապս՝ Յովհաննեսը, աշխարհում ամենից շատ սիրել է կարդալ, գրել, մտածել, սակայն, ցավոք, նրա անունը եղել է ցուցակում», -ասաց Արմանուշը՝ մթնոլորտը ստուգելով: «Ի՞նչ ցուցակ», - հարցրեց Ջևրիյե մորաքույրը: «Այն հայ մտավորականների ցուցակը, որոնք պետք է ոչնչացվեին: Քաղաքական լիդերներ, բանաստեղծներ, արձակագիրներ, լրագրողներ, հոգևորականներ... Ընդհանուրը՝ 234 հոգի»⁹: Այնուհետև Արմանուշը պատմում է ցեղասպանության այլ դրվագների, աքսորի, տեղահանության, կոտորածների մասին: Հավելում է, որ այդ ամենին ենթարկվել է նաև իր տատի ընտանիքը, որը Յովհաննես Իսթանբուլյանի սպանությունից հետո աքսորվում է: Տատի մայրը ճանապարհին մահանում է, իսկ տատը՝ Շուշանը, կորչում է: Տատի երեք եղբայրները մի կերպ փրկվում և հասնում են Լիբանան, այնուհետև սկսում են փնտրել իրենց կորած քրոջը: Ի վերջո, տարիներ անց Շուշանի ավագ եղբայր Երվանդը նրան գտնում է Ստամբուլում և տանում ԱՄՆ, որտեղ արդեն հաստատվել էին նրա ողջ մնացած ազգականները: Այս ամենը լսելուց հետո Քազանջր քույրերից մեկը՝ Ջևրիյեն, հարցնում է, թե ո՞վ է այդ ամենն իրականացրել, ինչին հետևում է Արմանուշի սառը և չոր պատասխանը. «Թուրքերն են արել»¹⁰: Գրողը հետաքրքիր է պատկերել այդ պահին նաև Արմանուշի հոգում տեղի ունեցածները. «Հետո կամաց-կամաց հասկացավ, որ նրանցից ներողություն է սպասում, սակայն ո՛չ դա ե-

⁹ Երկու տեղում, էջ 169:

¹⁰ Երկու տեղում, էջ 172:

ղավ, ո՛չ էլ մեղքի ընդունումը: Չէ՞ որ թուրքերն էին 1915-ին այդ ամենն արել հայերի նկատմամբ, ինքն էլ հայ է, նրանք էլ՝ թուրք, արդյոք չպե՞տք է ներողություն խնդրեին»¹¹: Շաֆաքը ցույց է տալիս նաև, թե այդ ամենը լսելուց հետո ինչ է մտածում Ասյան՝ որպես Արմանուշի տարեկից թուրք աղջիկ. «Ասյային իրականում հետաքրքրում էր այլ բան՝ Արմանուշի հիշողությունը: Երբեք չէր տեսել այս աստիճան **ծեր հիշողության** (ընդգծումը մերն է - Ռ. Մ.) տեր մի երիտասարդի»¹²: Տարեկից երկու աղջիկների՝ Արմանուշի և Ասյայի երկխոսության միջոցով ի հայտ են գալիս երկու հասարակությունների մտածելակերպերի և մոտեցումների տարբերությունները: Այսպես, Արմանուշը խոսում է սուլթան Աբդուլ Յամիդ Երկրորդից, պանթուրքիզմից, պանիսլամիզմից, 1909 թ. Ադանայի կոտորածից և ի վերջո 1915-ից ու հարցնում Ասյային. «Սրանք քեզ ինչ-որ բան ասո՞ւմ են: Երբևէ լսե՞լ ես Հայոց ցեղասպանության մասին»¹³, ինչին ի պատասխան՝ Ասյան ասում է. «Ես ընդամենը տասնհինգ տարեկան եմ» և հավելում. «Դու պատմության գերին ես դարձել»¹⁴: Հատկանշական է, որ աղջիկները միմյանց վիրավորելու համար կիրառում են *պատմություն* և *հիշողություն* հասկացությունները. Արմանուշը Ասյային համարում է հիշողությունից զուրկ, պատմությունից անտեղյակ մարդ, իսկ Ասյան Արմանուշին մեղադրում է առ այն, որ նա ֆետիշացրել է հիշողությունը: Նրանց բանավեճի սահմանները ավելի են լայնանում, երբ Ասյան Արմանուշին ծանոթացնում է իր ընկերների հետ: Ասյայի ընկերներին հեղինակն անուններով չի կոչում, այլ տալիս է նրանց մասնագիտությունը, կողմնորոշումը բնութագրող անուններ, օրինակ՝ Հարբեցող Ծաղրանկարիչ, Կյանքի Հետ Անհաշտ Կին, Ուլտրաազգայնական Ֆիլմերի Ոչ Ազգայնական Սցենարիստ, Արտասովոր Անտաղանդ Բանաստեղծ, Ծպտյալ Համասեռամուլ Սյունակագիր և այլն: Ասյան և Արմանուշը հիշյալ հերոսների հետ հանդիպում են սրճարանում, և որոշ ժամանակ անց բացվում է Հայոց ցեղասպանության թեման, որին ներկաները տարբեր կերպ են արձագանքում: Ազգայնական Ֆիլմերի Ոչ Ազգայնական Սցենարիստը պնդում է, որ նման բան չկա և առաջ քաշում թուրքական պաշտոնական թեզը, թե հայերն էլ կոտորել են թուրքերին: Ջրույցի մասնակիցներից ոմանք խոստովանում են, որ մանրամասներ չգիտեն այդ թեմայի վերաբերյալ, և, միգուցե, Արմանուշի տեսակետները համապատասխանում են իրականությանը: Ջրույց-քննարկումը հետզհետե թեժանում է և վերածվում ծեծկռտուքի հենց թուրքերի միջև: Սրանով Շաֆաքը փոքր-ինչ այլաբանորեն ձգտել է ներկայացնել թուրքական հասարակության մեջ վերջին տարիներին նկատվող հայացքների, տեսակետների բախումը, այսինքն՝ այս բանավեճը և տուրուղմփոցը, ինչ-որ տեղ, Թուրքիայում Հայկական հարցի վերաբերյալ քննարկումների մանրապատկերն է հիշեցնում: Գրքում սյուժետային գիծը երբեմն ընդհատվում է, և հեղինակը նկարագրում է շուրջ 100 տարվա վաղեմության դեպքեր,

¹¹ Նույն տեղում:

¹² Նույն տեղում, էջ 173:

¹³ Նույն տեղում, էջ 185-186:

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 186:

Արմանուշի տատի հոր՝ Յովհաննես Իսթանբուլյանի կյանքը, մտորումները, գրույցները, տատի ընտանիքի աքսորի տեսարանները և այլն:

Արմանուշի՝ ԱՄՆ-ում բնակվող ծնողները այս ընթացքում պարզում են, որ իրենց աղջիկը գտնվում է Թուրքիայում և իրենց խաբել է՝ հորը ասելով, թե գնում է մոր մոտ, իսկ մորը՝ հակառակը: Արմանուշի մայրը իր երկրորդ ամուսնու՝ Մուսթաֆա Քազանջըի հետ անմիջապես պատրաստվում է ԱՄՆ-ից մեկնել Թուրքիա և վերադարձնել աղջկան: Սա դառնում է մեծ իրադարձություն Քազանջը ընտանիքի համար, քանի որ իրենց տոհմի միակ տղամարդը՝ Մուսթաֆան, 20 տարի առաջ մեկնելով ԱՄՆ, երբեք չի այցելել նրանց, և հիմա նա դեպքերի բերումով վերադառնում է Թուրքիա: Գրքի վերջում բացահայտվում են երկու ընտանիքներին իրար կապող և նաև Քազանջը ընտանիքին վերաբերող մեծ գաղտնիքները: Նախ՝ Քազանջը քույրերից մեկը՝ Բանուն, որն ուներ պայծառատեսի հատկություններ, կարողանում է պարզել, թե ով է իր քրոջ՝ Ջելիհայի ապօրինի աղջկա՝ Ասյայի հայրը: պարզվում է, որ երիտասարդ ժամանակ իր քրոջը «պատահաբար» բռնաբարել է հարազատ եղբայրը՝ Մուսթաֆան, և հենց նա է Ասյայի հայրը: Վերադառնալով Ստամբուլ՝ Մուսթաֆան շուտով հիվանդանում է և մահանում, այդպիսով շարունակելով Քազանջը ընտանիքի տղամարդկանց ճակատագիրը: Նրա մահով ճակատագրապաշտությունը էլ ավելի ազդեցիկ է դառնում Քազանջը ընտանիքում, քանի որ, նրանց կարծիքով, հենց ճակատագիրն էր Մուսթաֆային իրենց ընտանիքի տղամարդկանց համար «վտանգավոր» տարիքում հետ բերել Ստամբուլ:

Մինչ այդ ԱՄՆ-ում մահանում է նաև Արմանուշի տատը՝ Շուշան Իսթանբուլյանը, և գրողը, կրկին խախտելով դեպքերի բնականոն զարգացումը, տեղափոխվում է 20-րդ դարի սկիզբը և պատմում, որ Շուշան Իսթանբուլյանը աքսորի ժամանակ կորչում է, այնուհետև նրան վերցնում են որբանոց և անվանափոխելով կոչում Շերմին: Տարիներ անց որբանոցում նրան պատահաբար հանդիպում է իր քեռու՝ կաթսայագործ Լևոնի նախկին աշկերտ Ռըզա Սելիմ Քազանջըն, որն անմիջապես ճանաչում է իր վարպետի զարմուհուն և վերցնում նրան: Ռըզա Սելիմը այնուհետև կրոնափոխ է անում Շուշանին և ամուսնանում նրա հետ: Ռոոշ ժամանակ անց նրանք տղա երեխա են ունենում, որին, ի պատիվ իր վարպետի, Ռըզա Սելիմը ցանկանում է անվանել Լևոն, սակայն անձնագրային բաժանմունքում այն պատճառաբանությամբ, թե դա մուսուլմանական անուն չէ՝ երեխային կոչում են ոչ թե Լևոն, այլ Լևենթ Քազանջը: Այդ ընթացքում, ցեղասպանությունից փրկված և ԱՄՆ-ում հաստատված երվանդ Իսթանբուլյանը գալիս է Ստամբուլ, գտնում քրոջը՝ Շերմին Քազանջըին, նույն ինքը՝ Շուշան Իսթանբուլյանին և առաջարկում իր հետ գնալ ԱՄՆ: Մի քանի օր հոգեկան ծանր ապրումներից և մտածումներից հետո Շուշանը որոշում է լքել իր մուսուլման ամուսնուն ու նրանից ծնված երեխային և փախչել Ամերիկա: Ինչպես նշում է հեղինակը. «Ձեռք բերած նոր անունը, նոր կրոնը, նոր ազգությունը, նոր ընտանիքը, նոր ինքնությունը չէին կարողացել ջնջել նրա

անցյալը»¹⁵: Շուշանը գաղտնի հեռանում է և թողնում մի նամակ, որով բացատրում է ամեն ինչ և ամուսնուց խնդրում թողություն տալ իր մեղքերին: Փաստորեն զուգահեռ ընթացող պատմությունները նմանատիպ հանգուցալուծում են գտնում, և պարզվում է, որ գլխավոր հերոսներ Արմանուշ Չաքմաքչյանը Շուշան Իսթանբուլյանի թոռն է, իսկ Ասյա Քազանջըն՝ ծոռը:

Այսպիսով, տեսնում ենք, որ այսօր Թուրքիայում Հայոց ցեղասպանության հիշողությունը դրսևորվում է նաև գրականության ասպարեզում և դառնում յուրահատուկ խթան, որպեսզի թուրքական գրականությունը ուղղակի կամ անուղղակի անդրադառնա ցեղասպանության թեմայի տարբեր ասպեկտներին: Կարող ենք նկատել նաև, որ թուրք գրող Էլիֆ Շաֆաքի «Հայրը և ապօրինի զավակը» վեպը փաստագրական նյութի հետմոդեռնիստական գունավորման առաջին և հաջողված փորձերից է:

РУБЕН МЕЛКОНЯН – Тема Геноцида армян в турецкой постмодернистской прозе (Роман Э. Шафак “Отец и незаконнорождённый ребёнок”). – В последние годы некоторые турецкие писатели обратились к материалу, прямо или косвенно связанному с Геноцидом армян 1915–1923 гг. Одна за другой появились истории переживших национальную катастрофу и насильно обращённых в ислам армянок. Несмотря на политику отрицания и забвения геноцида, десятилетиями проводимую турецкими властями, она не смогла вытравить из общественного сознания память о злодеянии. Сегодня в турецкой литературе сформировалось течение, порождённое трагическими воспоминаниями тех, кто спасся от резни, и душевным состоянием их детей и внуков.

Элиф Шафак (род. в 1971 г.) – одна из наиболее известных сегодня турецких писательниц. Её произведения в основном укладываются в русло постмодернизма. В романе “Отец и незаконнорождённый ребёнок” (2006) исследуется жизнь и менталитет второго и третьего поколений армянской семьи, пережившей геноцид. Важное место уделено воспоминаниям жертв и свидетелей и их преломлению в душах потомков. Автор затрагивает болезненные вопросы взаимоотношений нынешних армян и турок; в ряду этих вопросов не последнее место принадлежит травматической памяти.

RUBEN MELKONYAN – The Theme Of The Armenian Genocide In The Postmodernist Turkish Prose (The novel of Elif Shafak «The Bastard of Istanbul»). – In the recent years Turkish literature starts to refer to themes directly or indirectly connected with the Armenian Genocide which took place in the Ottoman Empire in 1915-1923. Generally stories of Armenian women who suffered from the troubles of the Armenian Genocide and were forcibly islamized at that time more and more frequently appears in the public, scientific and political schedule of Turkey. Nowadays new literary current the theme of which are the traumatic memories of those who endured the Armenian Genocide and the description of the state of mind of the third, fourth generations of them has been formed in the Turkish literature. One of the most famous

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 342:

women writers in the contemporary Turkish prose is Elif Shafak (born in 1971). Her works substantially fits in the framework of prevailing nowadays postmodernist literature. Her novel «The bastard of Istanbul» published in Turkey in 2006 describes the life and state of mind of the second and third generations of the family endured Armenian Genocide from the positions of postmodernism. Special attention is payed to the remembrance and its manifestations, the author skilfully represented the main problems of communication between Armenian and Turkish societies among which the traumatic memory of the Armenian Genocide had a primary role. It can be mentioned that the memory of the past and its modern transformations are the main characters of the book.